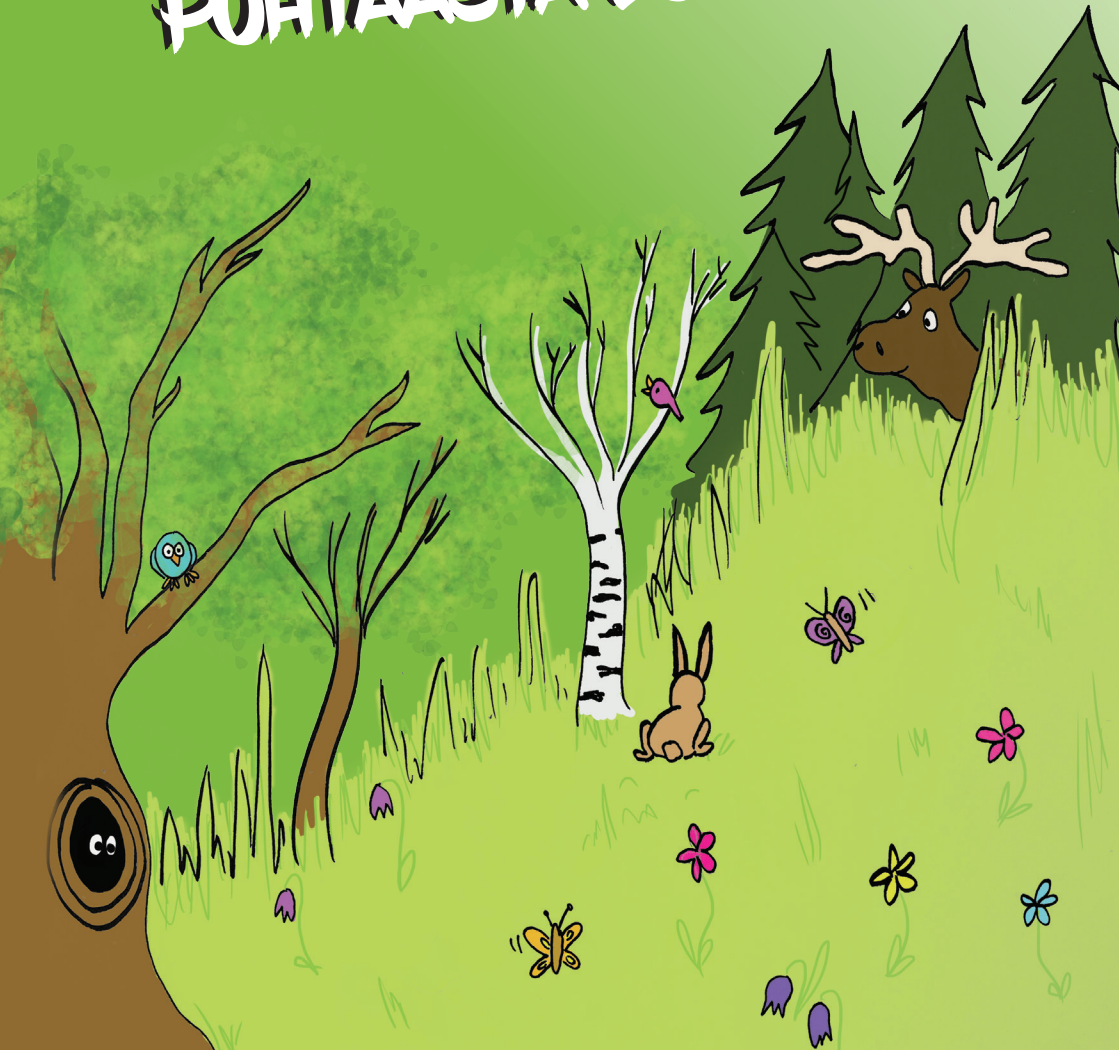

TERVETULOA
RIUTTALAAN...

NAUTTIMAAN
PUHTAASTA LUONNOSTA!

SISÄLLYS

LUONTOTUNNELMA.....	3
JOKAMIEHEN OIKEUDET.....	4
KALOJEN TUNNISTUS.....	7
ONGINTA / ONGENTEKO.....	8
TASAPAINOILURASTI.....	9
PUUN IÄN LASKEMINEN.....	10
LAMMASVISA JA LAMPAIDEN RUOKINTA.....	12
VILJOJEN TUNNISTUS.....	13
KASVIEN TUNNISTUS.....	14
LUONNON HOITAVA VOIMA.....	22
LÄHTEET.....	23
MAHDOLLISTAJAT.....	24

LUONTOTUNNELMA

Olet tässä vesistön äärellä lähellä luontoa.

Millainen tunnetila/tunnelma sinulla on tällä hetkellä? Etsi lähiympäristöstä omaa tunnetilaasi kuvaava esine, kuten kivi, käpy, lehti tai oksa.

Pysähtykää hetkeksi miettimään valitsemaanne esinettä/luontokappaletta. Tunnistatko valintaasi liittyvän kasvin tai kivilajin?

*Vinkki: Ota kuva valinnastasi ja jaa se kaverien kanssa
#luontotunnelmia #riuttalantalonpoikaismuseo*

JOKAMIEHEN OIKEUDET

Luonnossa kulkijalla on sekä oikeuksia että velvollisuuksia. Siellä ei metelöidä eikä kulkemisesta ja retkeilystä jätetä minkäänlaisia jälkiä. Toimimalla jokamiehenoikeuksien mukaan mahdollistat muillekin kulkijoille mukavia hetkiä luonnon parissa.

Luonnossa voi

- Liikkua jalan, hiihtäen tai pyöräillen muualla kuin toisen pihamaalla. Pelloille, niityille tai istutuksille et voi mennä, jos ne voivat kulkemisesta vahingoittua.
- Oleskella tilapäisesti – esimerkiksi teltailla riittävän etäällä asu- muksesta – siellä, missä liikkuminenkin on sallittua.
- Paimia rauhoittamattomia luonnonmarjoja, sieniä ja kukkia sekä ottaa maahan pudonneita käpyjä, pähkinöitä ja oksia.
- Onkia ja pilkkiä.
- Kulkea, uida ja peseytyä vesistössä sekä kulkea jäällä.

Luonnossa ei voi

- Aiheuttaa häiriötä tai haittaa toisille.
- Häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia tai häiritä muita eläimiä.
- Kaataa tai vahingoittaa kasvavia puita, ottaa kuivunutta tai kaatunutta puuta, sammalta tai jäkälää toisen maalta.
- Tehdä avotulta toisen maalle ilman pakottavaa tarvetta.
- Häiritä kotirauhaa esimerkiksi leiriytymällä liian lähelle asumuksia tai meluamalla.
- Roskata ympäristöä.
- Ajaa moottoriajoneuvolla maastossa ilman maanomistajan lupaa.
- Kalastaa ja metsästää ilman asianomaisia lupia.

Testaa tietosi jokamiehenoikeuksista

<http://www.jokamiehenoikeudet.fi/>

VINKKI: Useamman henkilön kesken voitte tehdä testistä myös leikin. Leikkiin tarvitaan kaksi ”kotipesää”, jotka voivat olla esimerkiksi maahan piirrettyjä suuria ympyröitä. Toinen ympyröistä on ”et saa tehdä” -ympyrä ja toinen on ”saat tehdä” -ympyrä. Sopiva ympyröiden välinen etäisyys on noin 20 metriä. Ympyröiden väliin piirretään pitkä viiva, jolla leikkijät seisovat. Yksi leikkijöistä huutaa jonkin asian, jota luonnossa saa tai ei saa tehdä. Sitten jokainen juoksee joko ”et saa tehdä” -ympyrään tai ”saat tehdä” -ympyrään sen mukaan, kumman usko sopivan huudettuun asiaan. Jokaisen huudetun väittämän välillä palataan seisomaan viivalle, josta sitten pinkaistaan oikeaan ympyrään.

KALOJEN TUNNISTUS

Olet nuottakodalla. Savossa tästä rakennuksesta on käytetty myös nimiä *talas* ja *puattipoukama*. Löydät täältä kalalajien tunnistusvisan. Kokeile, miten hyvin tunnistat Suomen sisävesien kaloja.

ONGINTA / ONGENTEKO

Tässäpä vinkkiä oman ongen valmistukseen:

Tarvikkeet

- Puukeppi vavaksi
- Tappi, jolla siima kiristetään kohossa
- Koho, esim. viinipullon korkki
- Lyijypaino
- Siimaa
- Koukku

Vapa tehdään nuoresta muutaman sentin paksuisesta koivu-, haapa- tai pihlajapuusta. Vavan pituus on noin 2 - 3 metriä. Muistathan, että vapaa et voi ottaa ihan mistä vain ilman maanomistajan lupaa. Katkaisun jälkeen puunoksat oksitaan puukolla vuolemalla. Kohon keskelle tehdään reikä, johon valmistetaan kohoa hieman pitempi sopiva puutikku tapiksi.

Siiman pituus on sama kuin vavan. Siima sidotaan vavan päähän, ja siihen pujotetaan koho ja lyijypaino. Lopuksi siimaan solmitaan koukku. Kohon paikkaa vaihtelemalla voidaan säätää koukun syvyyttä. Koho lukitaan paikoilleen tapilla.

Vinkki: Pyykkikodassa on valmiita onkia, joita voit lainata. Muistathan palauttaa onget, matopurkit ja lapion takaisin paikoilleen.

TASAPAINOILURASTI

Reitti uimarannalle on itsessään oma seikkailunsa. Käykää tutustumassa Riuttalan uimarantaan. Jos keli sekä varustus ovat sopivat, voitte pysähtyä virkistävälle uinnille.

Rannalta pois tullessa pysähdy etsiskelemään joku kiva tasapainoilupaikka. Tällaisia paikkoja voivat olla esim. kivet ja kannot tai kaatuneet puunrungot.

Kokeile rohkeasti miten pysyt tasapainossa eri pinnoilla esimerkiksi yhdellä jalalla seisten tai kävellen puunrunkoa pitkin, kiintopisteellä tai ilman.

Oliko helppoa? Kokeilitko tasapainoilla silmät kiinni?

Vinkki: Kokeile kulkea polkua kiviä ja kantoja pitkin.

*Vinkki: Ota kuva kaverista tasapainoilemassa ja jaa se kaverien kanssa
#luontotunnelmia #riuttalantalonpoikaismuseo*

PUUN IÄN LASKEMINEN

Puut kasvavat korkeutta latvastaan. Ne kasvattavat latvaansa joka vuosi uuden ”oksakerroksen”. Männyn ja kuusen ikä voidaan laskea näistä kerroksista, joita kutsutaan oksakiehkuroiksi. Nuorien puiden ikä pystytään laskemaan oksakiehkuroiden perusteella tarkasti. Oksakiehkurat karsiutuvat tyveltä puun vanhetessa, joten jos puun runko on tyveltä oksaton, on sinun arvioitava, kuinka monta oksakiehkuraa rungon alaosassa on joskus ollut.

Kuuset eivät kasvata niin säännöllisiä oksakerroksia kuin mänty. Kuuset kasvattavat hennompia ja epäsäännöllisempiä valekiehkuroita varsinaisten oksakiehkuroiden väliin. Valekiehkurat jätetään laskuista pois kuusen ikää arvioitaessa. Kuusi saattaa myös jurottaa vuosia eli olla kasvamatta, jos kasvuolosuhteet eivät ole sopivat. Kuuselta on siis vaikeampi kysyä ikää!

Vanhempien havupuiden ja lehtipuiden ikä lasketaan vuosirenkaista. Vuosirenkaat näkyvät kaadetun puun kannosta. Vuosirengas syntyy puun paksuuskasvusta. Kesällä kasvanut puu on tummempaa kuin vaalea kevätpuu. Vuosirenkaista lasketaan tummemmat ja näin saadaan suoraan puun ikä!

Jos löydät puun vierestä kannon, joka näyttää suunnilleen samankokoiselta kuin puun tyvi, voit olettaa, että puu on suunnilleen samanikäinen kuin vierestä kaadettu puu on ollut. Ellei metsässä ole näkyvissä kantoja, joista ikää pystyisi laskemaan, on ikä arvioitava puuston koon ja kasvupaikkatyypin perusteella.

Kuivassa kangasmetsässä puut kasvavat hitaammin kuin tuoreessa metsässä ja lehdossa. Näin ollen kuivan kankaan puut ovat yleensä vanhempia kuin rehevämmän kasvupaikan samankokoiset puut. Puiden ikä voi vaihdella yhdestä vuodesta jopa yli kolmeensataan vuoteen. Useimmiten metsän puut ovat kuitenkin alle satavuotiaita.

Vinkki: Rannan konevajassa olevan sirkkelin luota löydät puukiekkoja, joiden avulla voit kokeilla vuosirenkaiden laskemista.

LAMMASVISA JA LAMPAIDEN RUOKINTA

Tiedätkö, mitä nämä lammasta eri tavoin kuvaavat nimitykset ovat?

Yhdistä sopiva numero (1. – 4.) sopivan kirjaimen (A. – D.) kanssa.

1. pässi	A. kuohittu pässi
2. uuhi	B. naaraslammas
3. karitsa	C. uroslammas
4. oinas	D. nuori lampaanpoikanen

Vinkki: Käy Kahvila-Ravintola Katrinkammarj'lta hakemassa kuivia leipäpaloja. Voit käydä syöttämässä leipäpalasia lampaille. Sittenpä onkin etsiminen edessä: missä aitauksessa lampaat tänään ovatkaan?

VILJOJEN TUNNISTUS

Vilja-aitan kätköistä löytyy suomalaisten viljalajien tunnistustehtävä. Kokeile, miten hyvin tunnistat nämä viljat.

Viljajumppa

Ohra tuulessa taipuu

Kurottele niin korkealle kuin mahdollista. Nouse varpaille ja kurottele käsillä kattoa kohden. Kuvittele olevasi pitkä vilja pellossa, jota tuuli heiluttaa. Huoju vaihdellen painoa jalalta toiselle ja samalla heilutellen käsiä kevyesti sivulta toiselle.

Vehnän tähkä rakentuu

Muodostakaa kaverin kanssa omista nyrkeistänne rivi. Kuvitelkaa, että saatte käsistä muodostettua vehnän tähkän. Asetelkaa nyrkkejä pareittain vieriviereen, hieman limittäin.

Rukiin tähkäksi erottuu

Muuttakaa vehnän tähkä rukiiksi. Rukiissa on hieman litteämpi tähkä. Mitenkäs nyrkistä muotoutuu hieman litteämpi?

Kaurapuuron keitto

Tee käsillä puuron hämmentämistä kuvaavaa liikettä. Hämmennä kaksin käsin. Anna koko käsien olla mukana pyörivässä liikkeessä. Ajattele että kattila on suuren suuri. Puuroa tehdään nyt isolle porukalle. Anna hartioidenkin taipua mukana.

Vinkki: Missä muodossa sinä olet eri viljoja nähnyt tai syönyt? Mitä viljaa on ollut puurossa, leivässä tai pullassa?

KASVIEN TUNNISTUS

Tunnistatko nämä? Löydätkö Riuttalasta näitä kasveja?

Mänty (Tall) (*Pinus sylvestris*)

Mänty on ikivihreä puu, jonka neulaset pysyvät puussa yleensä 3–5 vuotta. Vanhin neulasvuosikerta varisee pois puusta syksyllä. Neulaset ovat pareittain kääpiöversoissa. Mänty kasvaa 15–30 metriä korkeaksi, harvoin 40-metriseksi. Karuilla seuduilla se jää usein huomattavasti matalammaksi. Mänty elää tavallisesti 200–300-vuotiaaksi, mutta yli 600-vuotiaita yksilöitäkin tunnetaan. Suomen tiettävästi vanhin mänty on iältään noin 780 vuotta.

Männyn levinneisyysalue ulottuu Espanjasta Keski-Euroopan kautta Pohjoismaihin ja itäiseen Siperiaan. Mänty on karujen olosuhteiden puu, joka kestää kylmää, kuivuutta ja ravinteiden niukkuutta, mutta valokasvina edellyttää paljon valoa. Suomessa mänty muodostaa lähes puolet maan puustosta, ja se kasvaa kaikkialla maassa korkeimpia tuntureita ja uloimpia saaristoluotoja lukuun ottamatta.

Vanhoissa vähintään 150 vuoden ikäisissä männyissä on kilpikonnankuvioinen paksu kaarna eli niin sanottu kilpikaarna.

Pihlaja (Rönn) *Sorbus aucuparia*

Kotipihlaja eli pihlaja on ruusukasveihin kuuluva kasvi, joka kasvaa luonnonvaraisena suurimmassa osassa Eurooppaa ja Pohjois-Aasiassa. Suomessa se on hyvin yleinen koko maassa. Pihlaja tunnetaan valkoisista terttu- maisista kukinnoistaan, punaisista marjaterttuistaan ja hienosta syysväristä. Se on Pohjois-Savon maakuntakukka.

Kotipihlaja on Suomen luonnonvaraisista puista värikkäin. Kesäkuussa (Lapissa heinäkuussa) se kukkii runsain kermanvalkoisin kerrotuin huiskiloin. Kukinto on 8–10 cm leveä kertotasohuiskilo. Se koostuu pienistä, valkoisista ja tuoksuvista kukista.

Kotipihlajan erottaa muista Suomessa kasvavista pihlajista kapealehdykkäisistä päättöparisista lehdistä. Syksyllä pihlajan lehdet saavat ruskaväreikseen säästä riippuen keltapunaista, kirkasta punaista, tummaa punaista ja jopa lähes mustaa. Aurinkoisella paikalla lehdet muuttuvat kauniin punaisiksi. Pihlajanmarja on kypsänä punainen. Marjat kypsyvät yleensä heinäkuun lopussa tai elokuussa. Syksyllä ja talvella kirkkaanpunaiset marjatertut tarjoavat ravintoa linnuille.

Pihlajaa tavataan sekä puumaisena että pensasmaisena. Pensasmainen kasvu johtuu tavallisesti kasvupaikan varjoisuudesta, maaperän karuudesta tai kasvia syövästä hirvieläimistä.

Maitohorsma (Duntrav) *Epilobium angustifolium*

Maitohorsma on yleensä noin 50–150 cm korkea, mutta on tavattu myös yli 2-metrisiä yksilöitä. Kukissa on neljä purppuranpunaista, harvemmin vaaleanpunaista tai valkoista, terälehteä. Kukkien halkaisija on 2–3 cm. Maitohorsma kehittää kukinnan jälkeen punaruskeat, pitkulaiset siemenkodat, jotka halkeavat kärjestään. Yhdessä kodassa on yleensä 300–400 pientä siementä, ja koko kasvin siemenmäärä on usein noin 80 000. Ruskeissa siemenissä on valkoisia karvoja, joiden avulla ne lentävät tuulella uusille kasvupaikoille. Kasvi talvehtii maavarsien avulla.

Maitohorsma on avoimilla kasvupaikoilla viihtyvä monivuotinen ruoho, joka on yleinen kaikkialla Suomessa sekä myös muualla pohjoisen pallonpuoliskon viileän ja lauhkean ilmaston alueilla. Maitohorsma kasvaa laajoina kasvustoina hakkuiden, myrskyjen ja kulojen paljastamilla alueilla sekä myös tienvarsilla, rannoilla ja joutomailla.

Käenkaali / ketunleipä (Harsyra) *Oxalis acetosella*

Käenkaalin hento, suikertava ja suomuinen maavarsi kasvaa vaakasuoraan suikertaen. Suomut ovat lehtikantoja. Kukkavana ja lehdet nousevat suoraan maavarresta. Lehdet ovat ohuet kolmisormiset, vaaleanvihreät, ja ne kasvavat ruusukkeina ja talvehtivat. Vastaherttaiset lehdykät, 1–2 cm, painuvat alaspäin öiseen aikaan ja huonolla säällä.

Touko-kesäkuussa hieman lehtien yläpuolelle yksittäin vanojen päähän avautuvat kaksineuvoiset kukat. Kukkavanan puolivälissä on kaksi suomumaista esilehteä. Kukat, 8–12 mm, ovat terälehdtään valkoisia ja lilasuonisia, toisinaan punertavansävyisiä. Terien tyvessä on keltainen täplä ja niitä on yleensä viisi. Heteitä on kymmenen, ja emikukintoja viisi. Käenkaali on yleinen koko Suomessa Lappia lukuun ottamatta. Kasvupaikkoina ovat tuoreet ja kosteat lehdot, lehtomaiset metsät, jalopuumetsät, varjoiset kuusikot ja ravinteikkaat korvet.

Linkkivinkki:

Tutustu villiyrttien vuoteen:

<https://www.thinglink.com/>

Kanerva (Ljung) *Calluna vulgaris*

Kanerva on kanervakasveihin kuuluva monivuotinen varpu. Kanerva on puuvartinen ikivihreä varpu, joka kasvaa 10-50 cm korkeaksi. Sen lehdet ovat neulasmaisia ja kasvavat vastakkain. Kukka on vaaleanpunainen kello, jonka laita muodostuu neljästä liuskasta. Heteet työntyvät ulos kellosta. Kukinto on toispuolinen terttu lähellä version kärkeä. Kanerva kasvaa mieluiten kuivahkoilla, valoisilla ja maaperältään happamilla paikoilla, kuten kallioilla ja luodoilla, kangasmetsissä sekä rämeillä.

Yleisesti Suomessa kasvavana lajina se on monen metsätyyppiopin mukaisen metsien kasvupaikkatyyppien tunnuslaji. Kanerva on Kainuun maakuntakasvi ja kauppayrtti.

Mustikka (Blåbär) *Vaccinium myrtillus*

Mustikka on puolukoiden (*Vaccinium*) sukuun kuuluva kanervakasvi (*Ericaceae*), joka tuottaa syötäviä marjoja. Mustikka kasvaa tuoreissa kangasmetsissä ja muissa kosteissa metsissä Euroopan, Aasian ja Pohjois-Amerikan pohjoisosissa. Mustikka on normaalisti 10–50 cm korkea, tunturinummillä vain parisenttinenkin, kesävihanta varpu, joka pudottaa soikeat lehtensä talveksi. Se kukkii toukokuusta heinäkuuhun. Kukat ovat ruukkumaisia, terälehdet ovat kasvaneet melkein kärkeen asti yhteen kelloksi, jonka aukosta pistää ulos yksivartaloine emiö. Heteitä on neljä tai kahdeksan. Kukan väri on vaaleanvihertävä tai punertava.

Mustikka kukkii toukokuusta heinäkuuhun, ja marjat kypsyvät heinäkuusta alkaen. Suomessa mustikka on puolukan jälkeen toiseksi tärkein kaupallinen luonnonmarja.

Peltokorte (Åkerfräken) *Equisetum arvense*

Peltokorte on yleinen kaikkialla maassamme teiden ja peltojen pientareilla, rannoilla ja ratapenkoilla. Peltokortteen lisäksi on muita kortteita, kuten lehto- ja suokorte. Lehtokorte kasvaa samantapaisilla paikoilla kuin peltokorte ja joskus yhdessä sen kanssa. Sen versohaarat taipuvat kärjestä kaarevasti alaspäin. Peltokortteella taas on tanakammat pystyversot, jotka keskikesällä kylläkin saattavat hieman kaartua. Suokorte taas haaro- roo niukemmin ja epätasaisemmin. Suokortteen haarat ovat lähes varren paksuisia ja ylöspäin kaartuvia. Suokortetta kasvaa suopelloilla ja hiekkaisilla tienpientareilla.

Peltokortteen kevätversot ovat 10 – 20 cm pitkiä, vaaleanruskeita ja itiötähkällisiä, jotka kuihtuvat pian pois. Kevätversojen jälkeen kasvaa vihreät kesäversot, jotka kasvavat 20 – 40 cm pitkiksi. Kesäversion ylä- ja keskiosassa haaran alin nivelväli on tuppea paljon pidempi ja suora.

Naava/Luppo (Skägglav/ Granlav) *Usnea*

Naavat on jäkäläsuku, johon kuuluvat lajit kasvavat puiden oksilta roikkuvina ja muistuttavat ulkonäöltään harmaata tai vihertävää partaa.

Naavoja kasvaa kaikissa maanosissa. Muiden jäkälien tavoin ne koostuvat symbioosissa elävistä sieni- ja levälajeista. Naavat on helppo erottaa muista jäkälistä siinä, että niiden keskellä kasvaa joustava puhtaan valkoinen säie, jollaista muissa niitä muistuttavissa jäkälissä ei ole. Toisin kuin monien muiden jäkälien, naavojen väri ei kasvukauden kestäessä muutu.

Naavat ovat hyvin herkkiä ilmansaasteille, varsinkin rikkidioksidille. Jos sitä esiintyy ilmassa runsaasti, naavat kasvavat vain muutaman millimetrin pituisiksi, mikäli lainkaan pysyvät elossa, kun taas puhtaassa ilmassa ne voivat kasvaa 10 tai jopa 20 senttimetrin pituisiksi.

LUONNON HOITAVA VOIMA

Tiesitkö tämän siitä, miten luonto hoitaa meitä?

- 10 minuuttia metsässä: verenpaineesi laskee.
- 20 minuuttia metsässä: tunnet, miten mielialasi kohenee.
- 1 tunti metsässä: tarkkaavaisuutesi paranee.
- 2 tuntia metsässä: elimistösi puolustuskyky paranee.
- 60 prosenttia elinympäristöstäsi pitäisi olla luontoa, jotta voisit hyvin.
- 300 metriä on pisin kävelymatka, joka hyvässä asuin- ympäristössä on lähimpään metsään tai puistoon.
- 4 prosenttia suomalaisista määrittelee itsensä kaupunki-ihmisiksi.

(Lähde: Forest & medicine – tutkimus, Japani ja Metsäntutkimuslaitos)

LÄHTEET

Riuttalan arkisto

www.Finna.fi

<https://fi.wikipedia.org>

Metsäyhdistys, <http://www.jokamiehenoikeudet.fi/>

Metsähallitus

https://www.eraluvat.fi/media/dokumentit/erapassitehtava/1-3_tehtavat/jokamiehenoikeudet_leikki_1_3lk.pdf

Etäkoulu Kulkuri • Kulkuri School of Distance Education

<https://peda.net/kulkuri/kulkurikoulu/>

Kuopion kulttuurihistoriallinen museo

Mauste- ja terveyskasvit luonnossa, Otava, Keuruu 2015

4H Luontopolkuopas, Suomen 4H-liitto, Helsinki 2011

4H Luontokokemuspolku materiaali, Suomen 4H-liitto 2014

Forest & medicine – tutkimus, Japani ja Metsäntutkimuslaitos

Sienisaalis-kuva: Liisa Sten, Museovirasto - Musketti, historian kokoelma

Maitohorsma-kuva: Volker von Bonin, Museovirasto - Musketti, historian kokoelma

Museoreppujen vinkkivihkojen mahdollistajat

Ingmanedu kulttuurialan ammattiopisto/Arttu Oravainen

Kallaveden seurakunta

KUHMU Kuopion kulttuurihistoriallinen museo

Pohjois-Savon kotiseutuyhdistysten liitto

Pohjois-Savon liiton kehittämisrahasto/Paula Turpeinen, kannet

Pohjois-Savon maataloustuottajain säätiö

Riuttalan vapaaehtoiset

4H Kuopio

**Kiitos yhteistyökumppaneille – yhteistyön voimin
pidämme maaseutua vireänä!**

KÄDESSÄSI ON LUONTOTEEMAINEN VINKKIVIHKO, JOKA TARJOAA YHDEN NÄKÖKULMAN SIIHEN, MITÄ MUSEOLLAMME VOI TEHDÄ. TÄMÄ VINKKIVIHKO KOROSTAA YMPÄRÖIVÄÄ LUONTOAMME.

NYT ON HYVÄ HETKI PYSÄHTYÄ TUTKIMAAN JA NAUTTIMAAN YMPÄRISTÖSTÄMME. VOIT POIMIA VIHKOSTA SINUA JA YSTÄVIÄSI KINNOSTAVAT OSIOT JA TEHTÄVÄT. TEHKÄÄ ROHKEASTI TUTKIMUSMATKASTA OMANLAISENNE JA NAUTTIKAA RETKESTÄ RIUTTALAN TALONPOIKAISMUSEON MAISEMISSA.

OLETKO VALMIS? OLE HYVÄ. TUTKIMUSMATKA VOI ALKAA!

